

Agnieszka Wałęga

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

ANNA SZYLAR,

***DZIAŁALNOŚĆ WYCHOWAWCZO-EDUKACYJNA
ŻEŃSKICH ZGROMADZEŃ ZAKONNYCH W MAŁOPOLSCE
W OKRESIE POTRYDENCKIM DO 1815 ROKU,
KRAKÓW 2012, ss. 488***

Dr hab. Anna Szylar jest związana zawodowo z Wydziałem Nauk Społecznych i Humanistycznych Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Prof. Stanisława Tarnowskiego w Tarnobrzegu. Problematyką dotyczącą działalności zakonów żeńskich na ziemiach polskich zajmuje się od kilku lat. Źródeł tych zainteresowań można doszukiwać się już w jej pracy doktorskiej, która dotyczyła benedyktynek sandomierskich¹. W późniejszych latach autorka prowadziła dalsze badania i publikowała kolejne teksty z zakresu tej tematyki². Zwieńczeniem jej pracy badawczej jest opublikowana w 2012 roku książka pt. *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku*, która stała się podstawą

¹ Pracę doktorską pt. *Konwent benedyktynek sandomierskich – powstanie i działalność (1615–1903)* obroniła w 2002 roku na Akademii Pedagogicznej im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie.

² M.in. na łamach takich czasopism, jak: „Biuletyn Historii Wychowania”, „Paedagogia Christiana”, „Nasza Przeszłość”.

do uzyskania stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w zakresie historii (specjalność: historia nowożytna).

Jak deklaruje Autorka „[...] zasadniczym celem rozprawy jest [...] próba przedstawienia działalności żeńskich zgromadzeń w Małopolsce w procesie wychowania i edukacji dziewcząt”³. Ramy chronologiczne publikacji wyznaczają obrady soboru trydenckiego i podjęte tam decyzje o zreformowaniu szkół klasztornych oraz zwołanie kongresu wiedeńskiego i utworzenie Królestwa Polskiego jako moment wprowadzenia kolejnych istotnych zmian w tym zakresie. Ramy terytorialne książki zostały ograniczone do Małopolski, jak bowiem uzasadnia autorka, istniało tam wiele klasztorów żeńskich, które pozostawiły po sobie dobrze zachowaną spuściznę.

Jak powszechnie wiadomo, o wartości prac historyczno-oświatowych w dużej mierze decyduje ich podstawa źródłowa. Anna Szylar, konstruując swoją książkę, wykorzystwała bogatą i różnorodną bazę źródłową, a trzeba zaznaczyć, że ze względu na rozproszenie i zakres zachowanych materiałów wymagało to przeprowadzenia wielu żmudnych kwerend. Autorka sięgnęła do archiwów zgromadzeń żeńskich (augustianek, bernardynek, benedyktynek, dominikanek, kanoniczek, klarysek, norbertanek, prezentek i wizytek) i męskich (Archiwum Provincji Ojców Bernardynów czy krakowskie Archiwum Ojców Franciszkanów) oraz bogatych zbiorów archiwów i bibliotek kościelnych (Archiwum Krakowskiej Kapituły Katedralnej, Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie, Archiwum Archidiecezjalnego w Lublinie, Archiwum Diecezjalnego w Kielcach, Sandomierzu, Krakowie, Tarnowie, Biblioteki Metropolitalnego Seminarium Duchownego w Lublinie). Jednocześnie poszukiwała źródeł w archiwach centralnych Ukrainy i Polski, takich jak: Centralne Państwowe Archiwum Historyczne we Lwowie czy Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. W swoich poszukiwaniach uwzględniła ponadto archiwa państwowe (Krakowa, Sandomierza), uniwersyteckie (Archiwum Uniwersytetu Jagiellońskiego) oraz bogate zbiory rękopisów i starodruków zgroma-

³ A. Szylar, *Działalność wychowawczo-edukacyjna żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce w okresie potrydenckim do 1815 roku*, Kraków 2012, s. 11.

dzzone w Bibliotece Narodowej w Warszawie i Bibliotece Polskiej Akademii Umiejętności oraz Polskiej Akademii Nauk w Krakowie.

Dzięki tak szeroko zakrojonej kwerendzie odnalazła m.in. reguły i ustawy poszczególnych zgromadzeń żeńskich i prowadzonych przez nie szkół, czy stosowane wówczas podręczniki.

Praca składa się z pięciu rozdziałów. Rozdział pierwszy wprowadza czytelnika w problematykę genezy oraz rozwoju szkół klasztornych na ziemiach polskich⁴. Autorka skupiła się przede wszystkim na kontekstach prawnych i organizacyjnych, podkreślając przemiany, jakie zaszły w tych zakresach, zwłaszcza po soborze trydenckim oraz w okresie zaborów. Ta część książki stanowi syntezę dotychczasowych badań nad edukacją kobiet w Polsce od okresu staropolskiego do 1815 roku, ze szczególnym uwzględnieniem działalności wychowawczej i oświatowej żeńskich zgromadzeń zakonnych w Małopolsce. Anna Szylar skupiła się m.in. na prezentkach, czyli „zakonie nauczającym”, benedyktynkach i wizytkach, które określiła mianem „zakonów aktywnych w dziedzinie edukacji”⁵ oraz działalności wychowawczej, opiekuńczej i nauczycielskiej duchaczek i szarytek. Uwzględniła takie problemy, jak: kontrola ze strony władz kościelnych lub zakonnych i jej wpływ na funkcjonowanie i organizację szkół klasztornych, stosunek Habsburgów do tej formy kształcenia dziewcząt czy sytuacja zakonów żeńskich w czasach Księstwa Warszawskiego.

W rozdziale drugim ukazana została infrastruktura tych placówek, źródła finansowania oraz koszty kształcenia dziewcząt⁶. Czytelnik odnajdzie tam informacje na temat umiejscowienia szkół i pensji w strukturze poszczególnych klasztorów, dane dotyczące ich lokalizacji, wyposażenia oraz najbliższego otoczenia. Charakteryzując koszty edukacji klasztornej, autorka wskazała na przepisy, które ustalały wysokość pobieranych opłat, omówiła zasady wydawania tych pieniędzy przez poszczególne zgromadzenia, poruszyła też problem przyjmowania do szkół i na pensje wychowanek „na darowiźnie”, a zatem takich,

⁴ *Prawne i organizacyjne podstawy powstania i funkcjonowania szkół klasztornych*, s. 23–142.

⁵ A. Szylar, *Działalność*, dz.cyt., s. 70.

⁶ *Baza lokalowa i materialne podstawy działalności*, s. 143–194.

które nie ponosiły żadnych kosztów nauki. Jednocześnie wskazała, jakie sumy pochłaniała budowa czy remont tych placówek, utrzymanie wychowanek i nauczycieli, uwzględniając różnorodne źródła pozyskiwania przez klasztory środków na pokrycie tych wydatków.

W kolejnym rozdziale autorka skupiła się na omówieniu procesów wychowania i nauczania w szkołach klasztornych⁷. Zwróciła uwagę na cele oraz metody pracy nauczycielskiej i wychowawczej zakonnicy, a także na ogólne zasady regulujące pobyt dziewcząt na pensjach i w szkołach klasztornych. Wiele miejsca poświęciła ewolucji programów nauczania oraz stosowanym wówczas środkom dydaktycznym.

Dwa ostatnie rozdziały dotyczą już bezpośrednich uczestników tych procesów, czyli nauczycieli i uczennic⁸. Anna Szylar uwzględniła tam takie zagadnienia, jak: zróżnicowanie personelu nauczającego (wyróżniając nauczycielki zakonne, czyli mistrzynie panien świeckich, guwernantki jako nauczycielki świeckie i nauczycieli płci męskiej – głównie katechetów i metrów) oraz charakterystykę wychowanek (pod względem ich wieku, pochodzenia terytorialnego i społecznego, liczebności) z uwzględnieniem okresu pobytu w szkole klasztornej czy dalszych losów, już po jej opuszczeniu. Autorka przedstawiła terminologię dotyczącą kadry pedagogicznej szkół i pensji, wskazała, jakiego rodzaju predyspozycji wymagano od mistrzyń i nauczycielek, jakie wyznaczano im obowiązki i gdzie je do nich przygotowywano. Autorka stworzyła zatem w swojej pracy portret zbiorowy tej grupy, uwzględniając takie kwestie, jak pochodzenie stanowe, okres sprawowania funkcji i wiek w momencie jej obejmowania, motywy i zasady zatrudniania. Charakteryzując uczennice szkół klasztornych, wskazała natomiast na motywy wyboru tych placówek przez rodziców i opiekunów, czy same dziewczęta (zazwyczaj dotyczyło to neofitek).

Należy podkreślić, że treść pracy znacznie wzbogacają zamieszczone w niej tabele; jest ich łącznie 77, z czego 49 spośród nich znajduje się w poszczególnych rozdziałach, a 28 w Aneksie. Są one wymownym świadectwem rzetelności i skrupulatności badawczej autorki. Podobną funkcję pełnią też zdjęcia wielu ważnych i trudno dostępnych

⁷ *Proces wychowania i nauczania*, s. 195–255.

⁸ *Personel nauczający*, s. 257–315; *Uczennice*, s. 316–369.

dokumentów dotyczących działalności edukacyjnej i wychowawczej żeńskich zgromadzeń zakonnych (m.in. ksiąg wizytacji, kronik, dokumentacji finansowej szkół i pensji zakonnych, strojów uczennic, podręczników), które również zostały zamieszczone w książce.

Pracę uzupełniają ponadto ilustracje obrazujące „Spuściznę kulturową zachowaną po żeńskich zgromadzeniach zakonnych w Małopolsce”, indeks osób i miejscowości oraz streszczenie w języku angielskim. Na uwagę zasługuje staranne wydanie publikacji.

Autorka nakreśliła szerokie spektrum problemów, które bezpośrednio dotyczą tematu jej pracy. Nie wszystkie z nich, ze względu na zakres zachowanych i dostępnych źródeł, udało się wyczerpująco przedstawić. Pomimo tych przeszkód, o których wspomina sama Anna Szylar, należy stwierdzić, że zrealizowała ona swój cel i przedstawiła udział żeńskich zgromadzeń zakonnych z terenów Małopolski w procesie wychowania i kształcenia dziewcząt. Jej pracę można polecić wszystkim zainteresowanym dziejami edukacji kobiet i działalnością oświatową klasztorów.

Ponieważ autorka, która doskonale orientuje się w źródłach dotyczących szkół klasztornych, wskazuje w Zakończeniu swojej pracy kilka kolejnych interesujących pól badawczych dla historyków oświaty zainteresowanych tymi formami edukacji kobiet, należy mieć nadzieję, że sama również nie zakończy badań naukowych w tym obszarze.

